

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.018.3.091.4:377(477.54) «192»

А. В. ТКАЧЕНКО

ХАРКІВСЬКА ТРУДОВА КОЛОНИЯ ІМЕНІ М. ГОРЬКОГО В УМОВАХ ДЕРЖАВНОЇ ПРАКТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ УСТАНОВ (20-І РОКИ МИНУЛОГО СТОЛІТТЯ)

Досліджено загальноукраїнську практику працевлаштування та організації професійної освіти випускників дитячих інтернатних установ у 20-х роках минулого століття, представлену діяльністю органів державної влади і міжвідомчих установ. Показано роль і специфіка роботи Центральної комісії допомоги дітям і її місцевого представництва в Харківському окрузі. Проаналізовано типові форми забезпечення професійного становлення колишніх вихованців як важливий зовнішній фактор розвитку сконструйованої А. С. Макаренком виховної системи Харківської трудової колонії ім. М. Горького.

Ключові слова: Харківська трудова колонія імені М. Горького, працевлаштування вихованців, патронат, професійна освіта, професійний розвиток, Центральна комісія допомоги дітям, дитячі інтернатні установи.

А. В. ТКАЧЕНКО

ХАРЬКОВСКАЯ ТРУДОВАЯ КОЛОНИЯ ИМЕНИ М. ГОРЬКОГО В УСЛОВИЯХ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРАКТИКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ТРУДОУСТРОЙСТВА ВОСПИТАННИКОВ ИНТЕРНАТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ (20-Е ГОДЫ ПРОШЛОГО ВЕКА)

Исследована общеукраинская практика трудоустройства и организации профессионального образования выпускников детских интернатных учреждений в 20-е годы прошлого века, представленная деятельностью органов государственной власти и межведомственных учреждений. Показана роль и специфика работы Центральной комиссии помощи детям и ее местного представительства в Харьковском округе. Проанализированы типичные формы обеспечения профессионального становления бывших воспитанников как важный внешний фактор развития сконструированной А. С. Макаренко воспитательной системы Харьковской трудовой колонии имени М. Горького.

Ключевые слова: Харьковская трудовая колония имени М. Горького, трудоустройство воспитанников, патронат, профессиональное образование, профессиональное развитие, Центральная комиссия помощи детям, детские интернатные учреждения.

A. V. TKACHENKO

KHARKIV LABOUR COLONY NAMED AFTER M. GORKIY IN CONDITION OF STATE PRACTICE OF PROFESSIONAL EDUCATION AND EMPLOYMENT OF PUPILS OF BOARDING SCHOOLS (20TH OF THE LAST CENTURY)

The article reveals the analysis of Ukrainian practice of the boarding school pupils employment and the organization of their professional education in the 20th of the last century, presented as activity of public authority and interdepartmental agencies. The role and specificity of the Central Commission work directed to help children and its local offices in Kharkiv district is demonstrated. Typical forms of providing the professional establishment of former pupils as an important external factor of development education system of Kharkiv Labour M. Gorkiy Colony designed by A. S. Makarenko.

Keywords: *Kharkiv Labour Colony named after M. Gorkiy, pupils employment, protection, professional education, professional development, Central commission directed to help children, children's boarding schools.*

В умовах катастрофічних масштабів дитячої безпритульності, якими позначені для України 20-і роки минулого століття, керівник кожного тогочасного дитячого інтернатного закладу в державній системі соціального виховання неминуче опинявся під тиском керівних освітніх органів, державних і громадських організацій щодо необхідності підвищення такого показника роботи його установи, як «проточність». Головні економічні труднощі в цьому питанні для інтернатів полягали у значному погіршенні їхнього матеріального становища, пов'язаного з необхідністю забезпечення випускників стартовими засобами для самостійного існування: «обмундируванням», «ліжковим приладдям», іноді грошовою допомогою тощо.

Аналогічні вимоги висувалися і перед керівником Полтавської, а пізніше й Харківської трудової колонії імені М. Горького А. С. Макаренком, який, на відміну від багатьох завідуючих колоніями, цілком усвідомлював, що збільшення проточності є вкрай негативним педагогічним фактором: зменшення терміну перебування в інтернатній установі знижує якість «кінцевого продукту» її діяльності, під яким він розумів «вихованця, що випущений із колонії і закінчив своє виховання задовільним чином». Але навіть у тому випадку, коли вихованець повноцінно пройшов увесь виховний цикл у дитячій установі й був випущений з неї у 16–18-річному віці, подальша його суспільна інтеграція багато в чому залежала від соціальної і педагогічної ситуації у тих професійних навчальних і виробничих інституціях, які приймали від інтернатів турботу про його долю.

Аналіз фактів показує, що у таких обставинах А. С. Макаренко не міг залишатися осторонь питань педагогічної наступності виховного середовища, тобто не помічати того, наскільки приймаюча інституція забезпечувала продовження трудових і загальнопрофесійних традицій, винайдених та апробованих у створеній ним колонії. Адже, якщо загальні умови професійного розвитку вихованців усередині колонії були до певної міри ним і його педагогічним колективом контрольованими, а результативність цього розвитку такою ж мірою прогнозованою, то їхній «післяколонійський» професійний шлях залежав від багатьох випадкових і стихійних чинників.

Питань господарсько-економічної історії макаренківських виховних закладів тією чи іншою мірою торкалися всі, хто вивчав досвід практичної діяльності педагога. Більш детально ця тема досліджена у роботах І. Кривоноса [1], А. Фролова [2] та інших науковців. Проблемі організації колективної трудової діяльності підлітків як педагогічного пріоритету А. С. Макаренка присвятили свої праці Р. Бескіна, М. Виноградова [3], Ю. Гербеєв [4], Л. Гордін [5], М. Євтух [6], С. Невська [7], М. Ніжинський [8], Н. Носовець [9], В. Петрова [10] тощо.

Окремому розгляду макаренківського досвіду економічного виховання як форми підготовки підлітків до майбутнього професійного життя присвячені деякі дисертаційні дослідження останніх років (О. Мельникова [11], А. Неустроєв [12]). Ретельний аналіз питань профорієнтаційної роботи у макаренківських виховних закладах пов'язаний перш за все з іменами таких вчених, як К. Вербова [13], Л. Віннікова [14], С. Вольський [15], К. Книш [16], С. Кульневич [17], П. Мазур [18] та ін.

Оскільки існуюча в 20-і роки мережа закладів професійної освіти, а також загальнодержавна практика соціального супроводу колишніх безпритульних не могли не бути важливими зовнішніми обставинами формування педагогічної стратегії А. С. Макаренка у питаннях професійного розвитку його вихованців, ми поставили перед собою завдання проаналізувати особливості й педагогічну пріоритетність основних форм організації професійного майбутнього випускників Харківської трудової колонії імені М. Горького.

Процедура випуску й організація подальшої навчальної або трудової зайнятості вихованців виступала не лише важливим аспектом діяльності керівників інтернатних установ, а й певним показником ефективності роботи закладу в цілому, а також приводом для його критики. Вітчизняні архіви містять дуже багато свідчень як про неформальну турботу, навіть особисте фінансування колишніх випускників, так і повну байдужість та недбалість у цьому питанні деяких колег А. С. Макаренка. На початку 1927 р. навіть у центральній українській освітянській газеті «Народній учитель» йшлося про випадки звільнення підлітків з дитячих

установ без хоча б якогось працевлаштування. На це народний комісаріат освіти України наголошував усім окружним інспекторам народної освіти (ОІНО): при вилученні підлітків із дитустанов обов'язково влаштовувати їх на роботу або навчання [19].

Питання фінансування і матеріального забезпечення справи працевлаштування колишніх вихованців дитячих колоній і містечок зазвичай вирішувалися на державному рівні. Вища рада народного господарства України, наприклад, ініціювала передачу організаціям, що проводять боротьбу з безпритульністю, низки бездіяльних підприємств, а також промислового устаткування з неліквідного фонду, сприяла працевлаштуванню підлітків на підприємствах місцевої промисловості тощо [20].

Стимулювала і координувала цю роботу в регіонах через свої представництва Центральна комісія допомоги дітям (ЦКДД), утворена постановою уряду УСРР від 28 листопада 1922 р. ЦКДД концентрувала на своїх банківських рахунках великі кошти і здійснювала фінансування широкого спектру заходів, спрямованих на боротьбу з дитячою безпритульністю. Так, у липні 1927 р. з метою підтримки праце- та житловлаштування підлітків по промислових підприємствах, серед кустарів і селян ЦКДД асигнувала 70000 крб. [21].

Місцеві представництва ЦКДД, окружні комісії допомоги дітям (ОКДД), хоча і проводили постійну роботу з пошуку нових та удосконалення існуючих форм патронату, мали декілька сталих шляхів працевлаштування підлітків. Архівні фонди дають можливість визначити основні напрямки такої діяльності: працевлаштування за посередництвом біржі праці на місцевих промислових підприємствах, укладення відповідних угод і влаштування на патронат кустарям-одинакам, селянам і кустарним артілям, працевлаштування через окружну колгоспну секцію на сільськогосподарські комуні і артілі, а також через Спиртотрест і Цукротрест на підпорядковані їм радгоспи, відрядження до виробничих колективів комітету боротьби з безробіттям, направлення до музичних команд військових частин тощо.

У 5-річному плані боротьби з дитячою безпритульністю харківської ОКДД, складеному в січні 1928 р., на 1927–1928 операційний рік, наприклад, планувалися такі цифри розвантаження дитячих установ: через біржу праці на виробництво – 840 осіб, до ФЗУ – 180 осіб, на патронат кустарям – 100 осіб, на патронат селянам – 100 осіб, реевакуація на батьківщину – 300 осіб, на робітничі факультети, у вищі навчальні заклади – 75 осіб, «на договірних началах Помдита» – 205 осіб, до щойно відкритої комуні імені Дзержинського – 100 осіб [22]. Як бачимо, найбільша частка працевлаштованих випускників очікувалася від посередництва біржі праці.

За угодою з ОКДД, харківська біржа праці залишала так звану «броню» – 25% своїх вакансій на низькокваліфіковані види робіт для вихованців дитячих інтернатних установ округу. Наскільки ефективно діяла така співпраця, говорить доповідь про наслідки передачі підлітків на роботу й про перспективи її надалі інспектора охорони дитинства харківської окрінспектури народосвіти Розовського на засіданні президії ОКДД 30 березня 1928 р.: «Лише за 5 останніх місяців таким чином було працевлаштовано 419 підлітків. Враховуючи, що за весь попередній рік подібна цифра складала лише 319 осіб, можна уявити загальну тенденцію у цій справі» [23].

Проте така форма визначення професійної перспективи колишніх вихованців дитячих містечок і колоній мала низку як педагогічних, так і соціальних недоліків. Навіть у зазначеній вище доповіді прозвучало, що подальша робота в цьому напрямку значно ускладнюється переважаністю так званих «будинків робітничих підлітків» – тимчасових гуртожитків для випускників інтернатів. Більш принципова критика пролунала з вуст заступниці завідувача управлінням дитячих установ округу Софії Зайчик, яка наполягала на тому, що за відсутності належного обліку, прямування вихованців на біржу праці відбувається без урахування отриманої ними у колонії кваліфікації. На що Розовський заперечував: «Посилки не за фахом трапляються через те і тоді, як немає попиту відповідних фахів і доводиться прямувати на заклик тих, хто є під рукою» [23]. Хоча на цьому засіданні було вирішено «перевести облік кваліфікації тих дітей, що потребують надсилки до біржі праці й рахуватися по можливості з кваліфікацією підлітків» [24], але в дійсності виявилось надзвичайно важко узгодити випадковий, наданий у виробничих майстернях дитячих будинків, колоній і містечок фах вихованця з реальною ситуацією на ринку праці.

Харківська біржа праці переважно заповнювала вакансії різного типу державних підприємств округу. На початку 1928 р., наприклад, підлітки спрямовувалися до вагонних майстерень, деревообробного заводу в м. Мерчику, Харківської швейної фабрики імені Тінякова [25]. Але особливі проблеми виникали у тих випадках, коли вільні місця належали приватним підприємствам. Факти свідчать про те, що іноді власники, не надаючи жодної кваліфікації підліткам, тримали їх у себе лише перший рік, коли їхню працю дозволялося оплачувати за найнижчими розцінками, а потім звільняли, поповнюючи тим самим лави безробітних [26]. Таким чином, подібна прихована форма експлуатації дитячої праці поряд зі своєю юридичною і моральною неприпустимістю мала ще й катастрофічні педагогічні наслідки.

Окрім біржі праці, посередництво щодо залучення підлітків до професійного навчання брали на себе Спілка кустарів, Всеукраїнський промислово-кредитний союз та інші організації, які відправляли їх до різних кустарних артілей. Так, у серпні 1927 р. харківська ОКДД уклала подібну угоду з артіллю «Нове об'єднання» на навчання в ній протягом 2 років 20 підлітків із дитбудинків. За цією угодою перші 6 місяців ОКДД зобов'язувалося сплачувати артілі за кожного підлітка по 10 крб., а після цього підлітки мали одержувати утримання за ставками, узгодженими з профспілками [27].

До справи кваліфікування підлітків зрештою долучилося і військове відомство. На початку 1927 р. Народний комісаріат освіти підписав угоду з управлінням Українського військового округу про передачу з 1 лютого 300 вихованців дитячих установ віком 16–18 років на навчання до музичних команд військових частин. Поряд з музичною освітою підтримувалося отримання підлітками і виробничої кваліфікації, для чого планувалося залучати їх до роботи в майстернях у тих військових частинах, що такі майстерні мали [28].

Однією з найпопулярніших форм розвантаження дитячих закладів був патронат. Тобто передача вихованців із метою здобуття певного робітничого фаху до кустарів, що займалися індивідуальним виробництвом переважно за місцем проживання, або до селян.

Кустар, що брав на навчання підлітка, отримував за це певну платню, але позбавлявся деяких пільг, про що йшлося у документі, за «користування працею учнів», тому харківський окружний виконавчий комітет восени 1927 р. звернувся до Всеукраїнського центрального виконавчого комітету з клопотанням внести певні зміни до тимчасових правил учнівства в кустарів. Згідно з пропозицією кустар-одинак повинен мати право навчати не більше трьох учнів, не втрачаючи при цьому своїх пільг, крім того, протягом першого року навчання він позбавлявся необхідності платити учню [29].

Намагаючись зацікавити кустарів, які неохоче брали підлітків на патронат, Вища рада народного господарства України виступала також за переважне постачання промисловою сировиною тих кустарних артілей і окремих кустарів, що використовують працю безпритульних [20].

Не зважаючи на це, проблеми у такій формі професіоналізації випускників як патронат, проковувалися і «відряджуючою», і «приймаючою» сторонами. Пасивність кустарів пояснювалася їх більшою зацікавленістю в тих підлітках, що мають родину, ніж у колишніх безпритульних. Саме про це йшлося, наприклад, у виступі на початку листопада 1927 р. тодішнього голови харківської ОКДД Сухарева [30]. Така позиція кустарів пояснюється тим, що безпритульні, а разом з ними і вихованці дитячих інтернатних установ, передусім, сприймалися як потенційне джерело небезпеки для самого кустаря, його родини і майна, що дійсно у багатьох випадках підтверджувалося. По-друге, діти, які не мали сім'ї та батьків потребували значно більшої побутової турботи – приймаючи підлітка на навчання, кустар тим самим брав на себе цілий комплекс зобов'язань, серед яких були: забезпечення вихованця певною, офіційно встановленою, житловою площею, дотримання санітарних умов у місці його проживання та роботи, забезпечення повноцінного і регулярного харчування, догляд за зовнішністю підлітка та його здоров'ям тощо.

З іншого боку, завідувачі колоній добре розуміли професійну малоперспективність подібної форми навчання. Це призводило до того, що самі завідувачі колоній, як зазначалося на засіданні президії ОКДД у березні 1928 р., намагалися виділити кустарям дітей малоздібних, більш обдарованих і, відповідно, більш професійно перспективних залишаючи у себе в очікуванні кращих можливостей для їхнього працевлаштування або навчання [31].

Яскраву характеристику цієї ситуації дає А. С. Макаренко: «Кращих хлопців, що показують успіхи у школі чи у виробництві, і сам завкол не пошле до чоботаря на доволі важке і безпросвітне життя, у цьому випадку і хлопчик і завкол завжди будуть чогось чекати кращого. Отже, до кустарів відправляються або ті, яких завідувачому цікаво скоріше сплавити, або ті хлопці, яким взагалі нічого особливого не хочеться і яким просто цікаво змінити обстановку. Все це визначає те, що за допомогою кустарів ми розвантажуюємось від хлопців, що далеко не закінчили виховання» [32, с. 133].

На березневому засіданні ОКДД також прозвучала й інша принципова проблема. Виявляється, найбільша кількість заявок того часу поступала від кустарів-чоботарів, але є цілком зрозумілим, що далеко не кожен із підлітків мав бажання кваліфікуватися саме з цього фаху [31]. Треба зазначити, що повне або часткове ігнорування уподобань, прагнень й індивідуальних здібностей вихованців дитячих установ та надання більшості з них типової кваліфікації не стільки створювало певний дисбаланс на ринку праці, скільки перешкоджало майбутній професійній самореалізації цих вихованців, дезорієнтувало їх у пошуках власної професійної ідентичності, блокувало найсензитивніший щодо професіогенезу період особистісного розвитку. Потяпляючи у середовище кустарів, підліток піддавався небезпеці несвідомого засвоєння цілої системи професійних стереотипів, цінностей і традицій, що значною мірою могли змінити не лише його уявлення про власне професійне майбутнє, але й уплинути на усвідомлення суспільного змісту своєї професійної діяльності.

Повертаючись до специфіки патронату в кустарів, ми маємо підкреслити, що окремим негативним фактором цієї форми професійного навчання виступали незадовільні санітарно-гігієнічні умови. Якщо санітарний стан дитячих інтернатних установ перевірявся відповідними органами, а їхні завідувачі і штатні лікарі несли відповідальність за нього, то аналогічний показник щодо помешкання і виробничих приміщень кустаря залежав від рівня загальної культури і гігієнічної освіченості останнього. У тому ж березні 1928 р. харківська міська санітарно-епідеміологічна служба, що обстежувала патронованих підлітків, констатувала масові випадки порушення гігієнічних і санітарних нормативів житлових умов патронованих підлітків. Серед них відмічено погане і нерегулярне харчування, у 40% випадків зафіксована вологість значної частини помешкань кустарів, 18,8% приміщень, як виявилось, розташовані у підвальних і напівпідвальних поверхах будинків, недостатність корисної житлової площі на одного мешканця спостерігається у 87,5% випадків, кваліфікований як антисанітарний стан 35,5% помешкань. Також відмічалася відсутність у 7,5% підлітків ліжкової білизни, надмірна тривалість робочого дня тощо [33].

Серед розмаїття видів супроводу випускників інтернатів найбільшу критику з боку А. С. Макаренка викликала така форма, як патронат у селян. Сама процедура передачі вихованців дитустанов на трудове виховання до селянського двору або сільськогосподарського колективу була занадто громіздкою: зацікавлений у вихованцеві селянській двір або колектив подавав відповідну заяву до сільської ради; сільська рада, щоб виявити доцільність і можливість такого патронату, або сама обслідувала колектив чи селянській двір, або доручала це одній з організацій – осередку КП(б)У, ЛКСМУ, «Друзів дітей», Комітету незаможних селян, місцевому комітету професійної спілки робітників освіти чи Робітземлісу, делегаткам від селянок, і весь матеріал надсилала до ОІНО; розглянувши матеріали, ОІНО надсилала проект договору до сільради, яка відбирала на договорі підпис представника двору чи колективу. Лише після цього патронат ставав юридично можливим. Були розроблені й певні засоби заохочення селян: їм надавалося право одержати на вихованця земельний наділ за нормами трудового землекористування, що звільнявся протягом перших трьох років від сільськогосподарського податку, або видавалася окрема плата на утримання патронованого. Педагогічні ради інтернатів складали списки кандидатів на цю форму патронату, дотримуючись двох неодмінних вимог: вік від 12 до 17 років та фізичне здоров'я. Патроновані селянами підлітки могли також розраховувати і на певні соціальні гарантії: право на земельний наділ, позачерговий вступ до школи, безкоштовне навчальне приладдя і медичну допомогу [34].

Віддзеркаленням суттєвих недоліків такої форми патронату є протоколи засідань президії харківської ОКДД. У червні 1928 р. наступник А. С. Макаренка на посаді керівника Управління дитячими установами Харківського округу Михайло Сухарев наголошував на тому, що

оскільки підлітки у селян виконують роботу батраків, завідувачі дитустанов виступають проти цього виду патронату. Підтримував його і Розовський: «Селяни беруть на патронат дітей виключно з метою одержати за них гроші й ніякого виховання дітям та трудового навичку вони їм дати не можуть» [35].

Цікаві думки на цю тему ми знаходимо й у А. С. Макаренка, в його незавершеній роботі «Про патрування». «Я дуже боюся, – писав він, – що у питанні передачі дітей селянам ми знаходимося у цілій смузі непорозумінь». Спираючись на власний досвід і розуміння ситуації, А. С. Макаренко наголошував, що за тих умов цей захід ні в педагогічному, ні в соціальному відношенні не може вважатися дієвим. За наявності у вітчизняному селі 20-х років минулого століття надмірної кількості пропозицій щодо виконання будь-якої роботи, прийнятий за гроші вихованець інтернату неминуче виштовхне з села на вулиці нового безпритульного, який через певний час неодмінно потрапить до дитячого будинку, «але який уже навчився дечому на вулиці і отримав певну міру відрази до сільськогосподарської праці, та, втім, і до всякої іншої праці». Таким чином, патронат у селян, за образним виразом Макаренка, лише переставляє одного безпритульного на місце іншого. При цьому А. С. Макаренко стверджував, що через очолюване ним Управління дитячими установами Харківського округу не було направлено до селян жодного хлопця і навіть не було жодної відповідної вимоги [32, с. 133].

Патронат у селян був проблематичний з огляду ще на одну, розкрити Макаренко, слушну обставину. Неможливість для вихованців інтернатів мати необхідний сільськогосподарський реманент виключала взагалі серед них будь-які прагнення до занять сільським господарством. Перспектива ж для підлітка стати членом сільськогосподарської комуні теж виступала досить нереальною, оскільки до таких комун приймали людей досить обачно і більш старшого віку. Колонії теж не в змозі тримати у себе вихованця до 18 років, постійно орієнтуючи його на таке майбутнє, оскільки до цього віку він встигне навчитися чомусь «з його точки зору більш солідному, ніж сільське господарство» [32, с. 134].

Як прикрий випадок повідомляє А. С. Макаренко і про невдалу спробу ініційованого комісією допомоги дітям улаштування вихованців дитячих установ округу до сільськогосподарської комуні «Сніжне». Ретельно підібрані Управлінням дитустановами підлітки, прибувши до комуні, з'ясували, що «Сніжне» являє собою лише звичайну нечисленну, всього на 50 вихованців, дитячу колонію залізничного підпорядкування, бідне господарство якої унеможливило для них будь-яку перспективу колективного господарювання [32, с. 133].

Педагогічну неспроможність ідеї патронату, принаймні для тих часів, її невідповідність виховному контексту діяльності інтернатної установи Макаренко виводив із суми протиріч між дрібногосподарським приватним виробництвом і великою державною промисловістю. Він роздумував над питаннями: який вплив може здійснити самий процес патрування на роботу дитячого будинку, які настрої вносяться цим інститутом у життя трудової колонії? «Як би погано не була поставлена робота в нашій колонії, все ж наші діти ростуть під впливом ідеї робітничого класу. Вони, може бути, не уміють вести себе, не уміють навіть працювати, якщо ми погані вихователі, але вони вже уміють зневажати експлуатацію і експлуататорів і самі зовсім відверто прагнуть бути робітниками у місті, на виробництві. Інша справа, наскільки ми зможемо задовольнити їх прагнення і підготувати їх на той випадок, якщо воно буде задоволено, але саме прагнення це повинне бути визнане здоровим і утворити базу для виховної роботи колонії» [32, с. 134].

Те, що патронат навіть штучно перешкоджав вихованцям шлях до великого виробництва, підтверджується і документально. Наприкінці серпня 1928 р. президія ОКДД відповіла на клопотання селян про можливість працевлаштування на підприємствах патруваних у них підлітків: у клопотанні відмовити, поставити питання перед ОІНО, щоб надалі були дані вказівки завідувачим дитустановами про роз'яснення селянам «у тому напрямку що діти на підприємства послані бути не можуть» [36].

Давали підстави сподіватися на певні гарантії щодо набуття професії колишніми колоністами хіба що угоди з державними сільськогосподарськими підприємствами. Так, у березні 1928 р. центральний орган КП(б)У газета «Комуніст» висвітлювала один з таких прикладів: НКО, ЦКДД і Центральна комісія по боротьбі з безробіттям уклали з Цукротрестом

договори про те, щоб розмістити по його підприємствах – цукроварнях і радгоспах України – 338 переростків понад бронєю, «поставивши їх в такі умови, щоб підлітки мали змогу набути певної кваліфікації» [37].

Як виявилось, окремо для колонії імені М. Горького деяку епізодичну допомогу в справі працевлаштування вихованців надавав її досить потужний шефський комітет. Відображення цього знаходимо в архівних документах: у серпні 1927 р. харківський Жовтневий районний комітет товариства «Друзі дітей» затверджував протокол шефкому: «Запропонувати шефському комітету представити списки вихованців колонії, яких у першу чергу необхідно послати на роботу. Рекомендувати Шефкому звернутися до Окрвійськомату для з'ясування можливості розподілу підлітків» [38]. А на початку червня того ж року райком, затверджуючи штат підзвітного йому буфету при харківському клубі ім. Моїсеєнка, вирішив узяти з числа вихованців підшефної горьківської колонії третього працівника з оплатою 25 крб. [39].

Вітчизняні державні й недержавні організації, що у 20-х роках минулого століття тією чи іншою мірою опікувалися питаннями подолання дитячої безпритульності й малолітньої злочинності, одне з головних своїх завдань убачали в створенні розгалуженої та досить мобільної системи працевлаштування випускників інтернатних закладів. Однак, незважаючи на те, що розмаїття форм і засобів фінансування такої опіки постійно розширювалося, головними її важелями виступали передусім економічні міркування. З огляду на це, якість професіоналізації вчорашніх безпритульних залишалася скоріше випадковою, ніж гарантованою категорією, що є обмежуючим зовнішнім фактором розвитку створеної А. С. Макаренком виховної системи. Послідовний противник примату економічних міркувань перед педагогічними в організації виховання, педагог-письменник використовував щонайменші можливості для уникнення невизначеності педагогічного контексту формування професійного майбутнього своїх випускників.

Поряд із працевлаштуванням формувалася інша, більш перспективна і дієва система соціальної інтеграції випускників інтернатів, що набагато більше відповідала ідеї та потребі їх професійного самовизначення – підготовці і вступу до професійно-освітніх навчальних закладів. Виховна роль цих закладів, а також усвідомлення вихованцем перспективи вступу до них у загальному процесі його професійного розвитку являють проблему, предметне дослідження якої становить окреме наукове завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кривонос І. Ф. Тенденції розвитку трудового виховання й виробничо-господарської діяльності колонії як педагогічного фактору / І. Ф. Кривонос // Антон Макаренко: Харківська трудова колонія ім. М. Горького (в документах і матеріалах 1926–1928 рр.): монографія / [автори-укладачі: І. Ф. Кривонос, Н. М. Тарасевич, А. В. Ткаченко]; за ред. дійсного члена АПН України І. А. Зязюна. – К.: Педагогічна думка, 2008. – С. 13–18.
2. Организация воспитательного процесса в практике А. С. Макаренко: учеб. пособие / [Подг. А. А. Фролов; под. ред. В. А. Слостенина и Н. Э. Фере]. – Горький, 1976. – 98 с.
3. Бескина Р. М. «Воспитывает трудовая логика, логика хозяйничанья» / Р. М. Бескина, М. Д. Виноградова // Идеи А. С. Макаренко сегодня / Р. М. Бескина, М. Д. Виноградова. – М.: Знание, 1988. – С. 43–62.
4. Гербеев Ю. В. Производительный труд в педагогической системе А. С. Макаренко / Ю. В. Гербеев // Из опыта учебно-воспитательной работы учреждений интернатного типа. – М., 1979. – С. 17–21.
5. Гордин Л. Ю. Система трудового воспитания в опыте и воззрениях А. С. Макаренко / Л. Ю. Гордин // Макаренко А. С. Трудовое воспитание. – Минск, 1977. – С. 3–38.
6. Євтух М. Б. Трудове виховання дітей у спадщині А. С. Макаренка / М. Б. Євтух // Початкова школа. – 1983. – № 6. – С. 59–61.
7. Невская С. С. Значение идей А. С. Макаренко в педагогическом стимулировании трудовой деятельности воспитанников в современной теории воспитания / С. С. Невская // Педагогическое наследие А. С. Макаренко и современная школа: опыт и проблемы: сб. науч. тр. / [Ред. кол.: Л. Ю. Гордин (отв. ред.) и др.]. – Кишинев, 1987. – С. 38–49.
8. Ніжинський М. П. А. С. Макаренко про виховання в праці і політехнічне навчання / М. П. Ніжинський // Радянська школа. – 1953. – № 9. – С. 14–18.

9. Носовець Н. М. Гуманістична спрямованість системи трудового виховання молоді в педагогічній спадщині А. С. Макаренка: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Носовець Наталія Михайлівна. – К., 2003. – 271 с.
10. Петрова В. И. Проблемы трудового воспитания в педагогическом наследии А. С. Макаренко / В. И. Петрова // Советская педагогика. – 1979. – № 3. – С. 120–122.
11. Мельникова О. В. Проблеми економічного виховання в педагогічній спадщині А. С. Макаренка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Мельникова Ольга Володимирівна. – Х., 2005. – 241 с.
12. Неустроев А. Н. Формирование экономического сознания воспитанников в системе трудового воспитания А. С. Макаренко: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Неустроев Ариан Николаевич. – Якутск, 2002. – 128 с.
13. Вербова К. В. А. С. Макаренко о проблеме формирования жизненных планов воспитанников / К. В. Вербова // Педагогическая система А. С. Макаренко и вопросы ее творческого применения современными воспитательными учреждениями: Материалы к симпозиуму. – М., 1972. – С. 37–41.
14. Винникова Л. М. А. С. Макаренко о выборе профессии / Л. М. Винникова // Выдающийся советский педагог А. С. Макаренко и современность: краткие тез. докл. межвуз. науч.-практ. конф. – Воронеж, 1988. – С. 51–53.
15. Вольский Е. Н. Проблемы подготовки воспитанников к выбору профессии в педагогическом наследии А. С. Макаренко / Е. Н. Вольский // Воспитание общественной и профессиональной направленности личности. – Иркутск, 1979. – С. 160–168.
16. Кныш К. А. Производительный труд как фактор профориентации в опыте и воззрениях А. С. Макаренко / К. А. Кныш // Выдающийся советский педагог А. С. Макаренко и современность: Краткие тез. докл. межвуз. науч.-практ. конф. – Воронеж, 1988. – С. 56–57.
17. Кульневич С. В. А. С. Макаренко о взаимодействии школы с выпускниками в профориентации / С. В. Кульневич // Выдающийся советский педагог А. С. Макаренко и современность : краткие тез. докл. межвуз. науч.-практ. конф. – Воронеж, 1988. – С. 55–56.
18. Мазур П. И. Советуясь с А. С. Макаренко : А. С. Макаренко о выборе профессии / П. И. Мазур // Школа и производство. – 1978. – № 3. – С. 9–14.
19. Вилучення підлітків з дитячих установ // Народній учитель. – 1927. – 19 січня. – № 3 (108). – С. 4.
20. Промисловість у боротьбі з безпритульністю // Комуніст. – 1927. – 18 грудня. – № 289 (2374). – С. 3.
21. Розміщення підлітків по підприємствах // Комуніст. – 1927. – 17 липня. – № 161 (2246). – С. 3.
22. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф. Р-1492. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 167 зі зв.
23. ДАХО. – Ф. Р-1492. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 205.
24. ДАХО. – Ф. Р-1492. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 248.
25. Безпритульних до роботи // Комуніст. – 1928. – 5 січня. – № 4 (2388). – С. 3.
26. Підлітки на приватних підприємствах // Комуніст. – 1927. – 5 серпня. – № 177 (2262). – С. 3.
27. Розміщення підлітків по артілях // Комуніст. – 1927. – 26 серпня. – № 193 (2278). – С. 3.
28. Передача вихованців дит. буд. до музичних команд військов. частин // Народній учитель. – 1927. – 16 лютого. – № 7 (112). – С. 4.
29. Ученичество у кустарей // Харьковский пролетарий. – 1927. – 20 жовтня. – № 240 (1053). – С. 3.
30. ДАХО. – Ф. Р-1492. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 29.
31. ДАХО. – Ф. Р-1492. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 174.
32. Макаренко А. С. О патронировании / А. С. Макаренко // Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. – М. : Педагогика, 1983–1986. – Т. 8 / [сост. М. Д. Виноградова, А. А. Фролов]. – С. 132–134.
33. ДАХО. – Ф. Р-1492. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 182, 191.
34. У Наркомосвіті // Народній учитель. – 1927. – 9 лютого. – № 6 (111). – С. 2.
35. ДАХО. – Ф. Р-1492. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 216.
36. ДАХО. – Ф. Р-1492. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 264.
37. Розміщення вихованців з дитячих будинків // Комуніст. – 1928. – 16 березня. – № 64 (2448). – С. 3.
38. ДАХО. – Ф. Р-1492. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 140 зі зв.
39. ДАХО. – Ф. Р-1492. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 113.